

บทที่ ๕

กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

ผศ.ชลธิชา จิรภักพงศ์
ผศ.ณรงค์ โวหารเสาวภาคย์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความหมาย ลักษณะและความสำคัญของกระบวนการทางสังคมได้
๒. อธิบายความหมาย ลักษณะและความสำคัญของกระบวนการทางวัฒนธรรมได้
๓. อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับวัฒนธรรม
๔. อธิบายลักษณะของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมได้
๕. วิเคราะห์ผลกระทบของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- กระบวนการ
- กระบวนการทางสังคม
- กระบวนการทางวัฒนธรรม
- ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับวัฒนธรรม
- ลักษณะกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม
- ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

๕.๑ ความนำ

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม กล่าวคือ มีการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม มีลักษณะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อการปกป้องดูแล ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการสืบทอดเผ่าพันธุ์เพื่อการดำรงอยู่ หากไม่อยู่รวมกันในสังคม มนุษย์ก็ไม่อาจสืบเผ่าพันธุ์ของตนเองต่อไปได้นาน สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่มนุษย์มีการรวมตัวกันก็เนื่องมาจากมนุษย์มีข้อจำกัดหลายประการ ทำให้ไม่สามารถที่จะกระทำการบางสิ่งบางอย่างให้บรรลุผลสำเร็จได้ด้วยความสามารถเพียงลำพังของตนเอง ข้อจำกัดเหล่านี้ ได้แก่ ข้อจำกัดทางด้านสติปัญญา ข้อจำกัดทางด้านทรัพยากร ข้อจำกัดทางด้านเวลา และข้อจำกัดทางด้านความรู้ความสามารถ เป็นต้น

ความเป็นสัตว์สังคมของมนุษย์ ทำให้มนุษย์คิดและสร้างกฎเกณฑ์หรือระเบียบในการอยู่ร่วมกันในสังคมขึ้นมา เพื่อให้การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างสงบสุข ราบรื่น ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน และในขณะเดียวกันกฎเกณฑ์หรือระเบียบของสังคมที่มนุษย์คิดและสร้างขึ้นมานั้น ยังเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการอยู่ร่วมกัน เพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมและความสุขส่วนบุคคลด้วย กฎเกณฑ์หรือระเบียบของสังคมนี้ในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เรียกว่า “วัฒนธรรม” (Culture) ซึ่งก็เท่ากับวิถีชีวิตทั้งหมดของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนั่นเอง^๑ สังคมมนุษย์จึงมีกฎเกณฑ์หรือระเบียบที่เป็นระบบความสัมพันธ์ของบุคคลที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ยึดเหนี่ยวคนในกลุ่มไว้ด้วยกัน ทำให้มีความมั่นคงไม่แตกแยก ทำลาย ระบบความสัมพันธ์นี้เกิดขึ้นได้เพราะบุคคลในกลุ่มได้มีการประพடுத்தอกัน มีการปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนกฎเกณฑ์ที่กลุ่มวางไว้ เป็นที่รู้และเข้าใจกันทั่วไป

การศึกษาถึงกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมในบทนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการกระทำระหว่างกันของมนุษย์ในสังคมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมได้พัฒนาตลอดช่วงระยะเวลา ซึ่งมีผลต่อผู้คนและกิจกรรมต่างๆ ในสังคม ส่งผลให้ความสัมพันธ์และแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปทั้งในทางที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ ซึ่งผู้เขียนได้แยกศึกษากระบวนการทางสังคม และกระบวนการวัฒนธรรม แล้ววิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

๕.๒ กระบวนการ

๕.๒.๑ ความหมายของกระบวนการ

คำว่า “กระบวนการ” มีความหมายดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ให้ความหมายไว้ว่า “ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงอย่างมีระเบียบ ไปสู่ผลอย่างหนึ่ง เช่น กระบวนการเจริญเติบโตของ

^๑ สุพรรณิ ไชยอำพร และ สนิท สมัครการ, การวิเคราะห์สังคมเพื่อการพัฒนา : แนวความคิดและวิธีการ. โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : องค์การส่งเสริมการค้าผ่านศึก, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

เด็ก, กรรมวิธีหรือลำดับการกระทำซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันไปจนสำเร็จลง ณ ระดับหนึ่ง เช่น กระบวนการเคมีเพื่อผลิตสิ่งใดสิ่งหนึ่ง”^๒

สนธยา พลศรี^๓ ให้ความหมายไว้ว่า “กระบวนการเป็นการกระทำใดๆ ก็ตาม ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้นอย่างมีขั้นตอน เป็นระบบและมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มต้นไปจนถึงขั้นตอนสุดท้าย”

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๔ ได้ให้ความหมายของกระบวนการไว้ว่า “กระบวนการหรือกรรมวิธี หมายถึง การเปลี่ยนแปลงใด ที่ผู้สังเกตสามารถเห็นลักษณะหรือแนวทางที่แนบเนียนกันตลอดในเรื่องนั้นๆ เช่น กรรมวิธีผลิตสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งต้องทำเป็นขั้นตอน หรือกระบวนการวิวัฒนาการ เป็นต้น”^๔

พจนานุกรม ไทย-อังกฤษ (ฉบับห้องสมุด) พ.ศ.๒๕๔๑ ให้ความหมายของกระบวนการไว้ว่า “(น.) ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีระเบียบ และค่อยเป็นค่อยไปสู่ผลอย่างหนึ่ง (n. Process, procedure, movement)”^๕

ดังนั้น คำว่า กระบวนการ จึงหมายถึงการกระทำใดๆ ก็ตามที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นอย่างมีระเบียบเป็นขั้นตอน เป็นระบบ และมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันต่อเนื่องกัน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นตอนสุดท้ายจนสำเร็จลง ณ ระดับหนึ่ง

๕.๒.๒ ลักษณะของกระบวนการ

การกระทำใดๆ ก็ตาม ที่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีระเบียบ เป็นขั้นตอน เกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน ที่เรียกว่า “กระบวนการ” นั้น มีลักษณะ ดังนี้

๑. เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือมนุษย์กำหนดขึ้นก็ได้
๒. เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีระเบียบและเป็นระบบ คือ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับ นับตั้งแต่เริ่มต้นไปจนถึงการสิ้นสุด
๓. เป็นปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ กล่าวคือ ขั้นตอนต่างๆ ที่เกิดขึ้นต่างมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้
๔. ขั้นตอนต่างๆ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่ขาดช่วงขาดตอนและไม่เกิดขึ้นข้ามขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมี บุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕.

^๓ สนธยา พลศรี, กระบวนการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์ จำกัด, ม.ป.ป.), หน้า ๒.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๒๘๒.

^๕ วิทย์ เทียงบุญธรรม, พจนานุกรม ไทย-อังกฤษ (ฉบับห้องสมุด), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ อักษรพิทยา จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑.

^๖ สนธยา พลศรี, กระบวนการพัฒนาชุมชน, หน้า ๒.

๕. มีจุดสิ้นสุด คือ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจะต้องมีขั้นตอนสิ้นสุดเสมอ เมื่อบรรลุถึงจุดๆ หนึ่ง เช่น ถ้าเป็นปรากฏการณ์ที่มนุษย์กำหนดขึ้น จุดสิ้นสุดของกระบวนการก็คือเมื่อบรรลุเป้าหมายในระดับใดระดับหนึ่งที่ต้องการ

๕.๓ กระบวนการทางสังคม

๕.๓.๑ ความหมายของกระบวนการทางสังคม

การที่มนุษย์ทุกเพศทุกวัยที่มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหรือเป็นหมู่พวกเดียวกัน ภายในเวลาและอาณาเขตที่ชัดเจนแน่นอน มีความเกี่ยวข้องกันจนได้สร้างแบบแผนความสัมพันธ์ซึ่งเอื้อประโยชน์ก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย และความผาสุกของการดำรงชีวิตร่วมกัน การที่มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มดังกล่าวนี้ เรียกว่า “สังคม” (Society) กล่าวอีกนัยหนึ่ง สังคมคือกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ภายใต้ระบบวัฒนธรรมเดียวกัน^๗ ยอมรับแบบแผนหรือวิธีการและกฎเกณฑ์อย่างเดียวกันว่าเป็นวิธีที่เหมาะสมถูกต้องของกลุ่มหรือพวกของตน และทุกคนมีความรู้สึกรู้ว่าเป็นเจ้าของหรือสมาชิกของสังคมนั้น

สังคมนั้นมีลักษณะที่สำคัญ ได้แก่ มีปรากฏการณ์อย่างมีกฎเกณฑ์ มีแบบแผน และดำเนินไปอย่างต่อเนื่องตามขั้นตอนอย่างชัดเจนโดยที่กฎเกณฑ์และแบบแผนนั้นเป็นเรื่องของประชาคมในสังคมนั้นๆ กำหนดขึ้น มิได้เกิดจากปัจเจกชนแต่อย่างใด กฎทางสังคมที่กำหนดขึ้นนั้นมีลักษณะเป็นรูปธรรมชัดเจนและผ่านกระบวนการรับรู้จากสมาชิกในสังคมเป็นอย่างดี โดยมีรูปแบบและโครงสร้างทางสังคมคล้ายคลึงกัน ถึงแม้ว่าจะเปลี่ยนผ่านยุคสมัยก็ตาม มีลักษณะเคลื่อนไหว (Dynamics) อยู่ตลอดเวลา เพื่อการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับเหตุการณ์และยุคสมัย และปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นเกิดจากแนวคิดของสังคม มิใช่เกิดจากองค์ประกอบทางกายภาพ^๘

โดยปกติ การกระทำของมนุษย์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคม จะมีพฤติกรรมที่เรียกว่าเป็นการกระทำทางสังคม ซึ่งหมายถึง การกระทำที่บุคคลแสดงออกมาโดยที่การกระทำนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับคนอื่น ทั้งนี้บุคคลมักจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะอยู่โดยไม่สังสรรค์กับคนอื่นเลย การเกี่ยวข้องกับผู้อื่นเห็นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรง คือ การเกี่ยวข้องระหว่างสองฝ่ายที่ติดต่อโดยตรง เช่น การพูดคุย การโทรศัพท์ หรือทางอ้อมโดยเรานั่งอยู่ คนเดียวใช้ความนึกคิดถึงบุคคลอื่นหรือมักจะส่งผลกระทบกระเทือนต่อผู้อื่น ทั้งนี้มีปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดการกระทำทางสังคม (Element of Social Action) คือ

๑. ตัวผู้กระทำ (actor) ซึ่งพิจารณาจากสภาพร่างกายและสภาพจิตใจควบคู่กัน โดยอาศัยพื้นฐานความรู้ทางจิตวิทยาที่ว่า พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกมานั้น มีจิตเป็นพื้นฐานของความรู้สึกนึกคิด นั่นก็คือ แรงจูงใจ ซึ่งได้มาจากหลายทางด้วยกัน เช่น มาจากแรงขับภายใน ได้แก่ ความหิว ความ

^๗ สุพิทวง ธรรมพันทา, มนุษย์กับสังคม MAN AND SOCIETY, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภูมิไทย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙-๓๐.

^๘ ไพฑูรย์ มิกุล, “การศึกษาทางสังคมศาสตร์” ใน เอกสารการสอนชุดวิชามนุษย์กับสังคม หน่วยที่ ๑ - ๗, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ๒๕๓๙), หน้า ๕-๖.

กระหาย ความต้องการทางเพศ เป็นต้น หรือมาจากสภาพแวดล้อมภายนอก เช่น สภาพภูมิศาสตร์ ดินฟ้าอากาศ สภาพสังคมรอบตัว ซึ่งกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมแตกต่างกัน

๒. เป้าหมาย (goal or end) การกระทำทางสังคมจะต้องมีเป้าหมายมิใช่เป็นการกระทำลอยๆ การกระทำของมนุษย์ต้องมีจุดมุ่งหมายมิใช่กระทำไปโดยอัตโนมัติด้วยสัญชาตญาณอย่างสัตว์

๓. เงื่อนไข (condition) หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่เป็นเครื่องขัดขวางหรือสนับสนุนให้บุคคลไปสู่เป้าหมาย เงื่อนไขอาจมาจากสิ่งต่างๆ หลายทางด้วยกัน เช่น สถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ บุคลิกภาพเฉพาะตัว ความสามารถส่วนบุคคล สภาพร่างกายและสติปัญญา มนุษย์ที่อยู่ในสังคมจะพบว่า มีเงื่อนไขทางสังคมกำหนดไว้มากมาย ถ้าคนในสังคมใหญ่ยอมรับว่าถูกต้อง แต่บุคคลไม่ยอมรับ เงื่อนไขนั้นก็มิอุปสรรค เช่น อยากร่ำรวยมีเงินมากๆ ถ้าไปปล้น จี้ ลักขโมยจากผู้อื่น ก็เป็นการผิดเงื่อนไขทางสังคม เพราะคนอื่นเขาไม่ยอมรับ

๔. วิธีการ (means) ผู้กระทำนั้นต้องมีวิธีการเลือกกระทำได้หลายทาง เพื่อให้ไปสู่เป้าหมาย ที่ตนต้องการได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณค่าที่ตนมีอยู่

เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ย่อมมีการกระทำทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างเป็นระบบ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เพื่อปรับตัวให้เข้ากับกฎเกณฑ์ แบบแผนที่วางไว้ โดยอาจมีลักษณะอย่างค่อยเป็นค่อยไป จนนำไปสู่ผลที่ต้องการ การกระทำทางสังคมดังกล่าวนี้ เรียกว่า “กระบวนการทางสังคม” ทั้งนี้ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายดังนี้

Fred Jablin และคณะ^๙ ได้ให้ความหมายของกระบวนการทางสังคมไว้ว่า กระบวนการทางสังคม หมายถึง “การปรับตัวให้เข้ากัน” (Assimilation) เมื่อกล่าวถึงพฤติกรรมที่ดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้งและกระบวนการที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ โดยแต่ละคนจะต้องร่วมมือกันเพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียว การปรับให้เข้ากัน คือกระบวนการที่มี ๒ ด้าน ด้านแรก องค์การพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อการปรับตัวของแต่ละบุคคล โดยผ่านกระบวนการทางสังคม ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ลักษณะทางสังคมที่เกิดขึ้น เมื่อบุคคลแต่ละคนได้เรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งที่จำเป็นต่อการทำงาน หรือการตัดสินใจอย่างมีแบบแผนจะช่วยทำให้เกิดความเหมาะสม จนกลายเป็นวัฒนธรรมขององค์การ ส่วนอีกด้านหนึ่ง ฝ่ายพนักงานเองพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงองค์การ โดยผ่านกระบวนการของแต่ละบุคคล ฉะนั้นกระบวนการปรับให้เข้ากันประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ลักษณะสังคมในองค์การ และกระบวนการของแต่ละบุคคล จึงมีบทบาทมากขึ้นและเริ่มเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ

Young and Mack^{๑๐} กล่าวว่า กระบวนการทางสังคมเป็นแบบของการกระทำการ ปฏิบัติการหรือการปะทะสังสรรค์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์^{๑๑} กล่าวว่า กระบวนการทางสังคม (Social Process) หมายถึง ภาวะความเป็นไปของสังคมที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหว มีคุณลักษณะทั้งที่พึงปรารถนาและไม่

^๙Fred Jablin และคณะ, “กระบวนการทางสังคม”, <http://ms.src.ku.ac.th/Learning_Center_old/Homepage%20Each%20Subject/Organize_Community/add%5Csocialization.Doc>, May 2007.

^{๑๐} พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์, เอกสารการสอนรายวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสำหรับครู, (แพร่: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙.

^{๑๑} จำนง อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

พึงปรารถนา กระบวนการทางสังคมจะเป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนานั้น ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กับสถานการณ์ บรรทัดฐาน ค่านิยม และความรู้สึกที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง กระบวนการทางสังคมรวมเอาปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคล ระหว่างบุคคลกับกลุ่ม และระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม ซึ่งทั้งหมดนี้เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ ค่านิยม ความรู้สึก และบรรทัดฐานเป็นพื้นฐานทั้งสิ้น

ดังนั้น กระบวนการทางสังคม (Social Process) จึงหมายถึง การกระทำหรือการปฏิบัติการใดๆ ก็ตามของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นในสังคมทั้งที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนา ซึ่งผลของกระบวนการทางสังคมจะเป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนานั้น ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กับสถานการณ์ บรรทัดฐาน ค่านิยม และความรู้สึกที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง

๕.๓.๒ ลักษณะของกระบวนการทางสังคม

เนื่องจากกระบวนการทางสังคมเกิดจากการกระทำระหว่างกันทางสังคม (social interaction) ของบุคคล บุคคลกับกลุ่ม หรือระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม ซึ่งอาจจะแสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น รูปแบบของการขัดแย้ง รูปแบบของการแข่งขัน หรือรูปแบบของการร่วมมือ เป็นต้น นั่นคือการที่บุคคลจะแสดงพฤติกรรมเหล่านั้นออกมาจำเป็นต้องมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

๑. การติดต่อกันทางสังคม (social contact) คือ มีบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมีการโต้ตอบ และมีสายสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

๒. มีการถ่ายทอดแนวความคิดระหว่างบุคคลโดยใช้สัญลักษณ์จะเป็นภาษาหรือท่าทางก็ได้

๓. มีการเร้า (stimulation) และตอบสนอง (response) เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านพฤติกรรมตามมา

หน่วยที่สำคัญของสังคมคือกลุ่ม และการกระทำระหว่างกัน (interaction) เป็นสิ่งสำคัญในการอยู่ร่วมกัน เพราะถ้าปราศจากการสัมพันธ์กันแล้วสังคมจะไม่เกิดขึ้น การกระทำระหว่างกันนี้อาจจะศึกษาในรูปแบบของกระบวนการ (process)

Park และ Burgess^{๑๒} ได้จำแนกเป็นลักษณะโดยทั่วไปของกระบวนการทางสังคม ดังนี้

๑. การติดต่อสื่อความหมาย (Communication) การติดต่อสื่อความหมายเป็นหลักสำคัญต่อการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในสังคม เพราะเป็นกระบวนการถ่ายทอดทัศนคติ รับผิดชอบ เพื่อทำความเข้าใจต่อกัน

๒. การขัดแย้ง (Conflict) การติดต่อสื่อความหมายเป็นสิ่งจำเป็นในการจัดระเบียบทางสังคม แต่ถ้าหากการสื่อความหมายระหว่างบุคคลหรือกลุ่มเกิดการขัดแย้งอย่างรุนแรง ความไม่เป็นระเบียบก็จะเกิดขึ้น

๓. การแข่งขัน (Competition) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ทั้งแบบรู้ตัวและไม่รู้ตัว หรือต่อต้านขัดขวางก็ได้

๔. การประนีประนอมผลประโยชน์ที่ขัดแย้ง (Accommodation) เป็นวิธีการลดความตึงเครียด (tension) หรือให้เกิดความแตกร้าวน้อยที่สุด

^{๑๒} สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๑-๑๓๓.

๕. การผสมผสานกลมกลืนเข้าหากัน (Assimilation) เป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อและความประเพณีที่แตกต่างกันออกไป โดยอาศัยเวลาเป็นเครื่องช่วยผสมผสานกลมกลืนกัน

๖. การร่วมมือสนับสนุนซึ่งกันและกัน (Cooperation) การร่วมมือกันเป็นปฏิกิริยาโต้ตอบระหว่างบุคคล เป็นรูปของการทำงานร่วมกัน เพื่อจุดหมายปลายทางร่วมกัน

๕.๓.๓ ความสำคัญของกระบวนการทางสังคม

กระบวนการทางสังคม เป็นการศึกษาถึงการกระทำระหว่างกันทางสังคมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นในสังคม และสังคมดำรงอยู่ได้ในระยะเวลายาวนาน ทั้งนี้ต้องมีการจัดตั้งโครงสร้างและวัตถุประสงค์ที่จะสร้างรูปแบบสังคมและวัฒนธรรมใหม่ ซึ่งในขั้นเริ่มแรกสังคมเป็นการรวมกลุ่มคนอย่างหลวมๆ พอเวลาล่วงเลยชั่วระยะเวลาหนึ่งจะมีการจัดระเบียบของโครงสร้างให้เป็นระบบมากยิ่งขึ้น และเมื่อถึงเวลานั้นกระบวนการทางสังคมถูกนำมาใช้ โดยบุคคลแต่ละคนในสังคมได้นำกระบวนการทางสังคมมาปรับปรุงรูปแบบของสังคมที่ซับซ้อนยุ่งยาก ซึ่งกระบวนการนี้ได้พัฒนาตลอดช่วงเวลา และมีผลต่อผู้คนและกิจกรรมต่างๆ ในสังคม ได้แก่

๑. ทำให้สมาชิกในสังคมเกิดการเรียนรู้และเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของแต่ละคน ว่าจะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไร ส่งผลให้การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมเกิดควมมีประสิทธิภาพ บรรลุถึงจุดหมายที่วางไว้

๒. ทำให้เกิดควมมีระเบียบวินัยในสังคมนั้นๆ เพราะทุกคนในสังคมได้เรียนรู้กฎระเบียบที่สังคมได้วางไว้ เมื่อทุกคนปฏิบัติจะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข

๓. ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม เมื่อมนุษย์ในสังคมมีความเข้าใจในสถานภาพ และบทบาทของตนเองแล้ว ส่งผลให้การกระทำระหว่างกันของมนุษย์ในสังคมมีประสิทธิภาพ ประกอบกับสังคมมีระเบียบวินัยวางไว้ให้ทุกคนได้ปฏิบัติ เมื่อทุกคนได้เรียนรู้ถึงกฎระเบียบดังกล่าวแล้ว ทุกคนปฏิบัติตาม หรือเว้นที่จะไม่กระทำการที่ผิดระเบียบวินัยแล้วจะทำให้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมเกิดขึ้น

๕.๔ กระบวนการทางวัฒนธรรม

๕.๔.๑ ความหมายของกระบวนการทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การสร้างสม การสืบทอดและการถ่ายทอด วัฒนธรรมมีการเจริญเติบโต การเปลี่ยนแปลง การเสื่อมสลายเช่นเดียวกับชีวิตคนและสัตว์ แต่อาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไป หรือพัฒนาการนั้นเกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์^{๓๓} วัฒนธรรมจึงเป็นรากฐานของการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ทุกคน เป็นวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่รวมตัวกันและสร้างแบบแผนของการดำรงชีวิต วัฒนธรรมมีทั้งในเชิงที่เป็นนามธรรม เช่น ความเชื่อ และในเชิงรูปธรรม เช่น ศิลปะวัตถุต่างๆ

^{๓๓} ฌ็อง-ฌัก อ็องรี, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๔๓.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต)^{๑๔} ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมไว้ เมื่อคราวแสดงปาฐกถา ๑๐๐ ปี พระยาอนุমানราชชน เรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา” เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ซึ่งสรุปความหมายได้ดังนี้

๑. วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้น ๆ

๒. วัฒนธรรมรวมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคม ตั้งแต่ภายในจิตใจของคน ค่านิยม คุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวความคิด สติปัญญา ท่าที วิธีปฏิบัติของมนุษย์ต่อร่างกายและจิตใจของคน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนความรู้ ความเข้าใจ ท่าทีการมอง และการปฏิบัติของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม

๓. วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมดที่ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ อยู่รอด และเจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในปัจจุบัน

๔. วัฒนธรรม คือประสบการณ์ความรู้ ความสามารถที่สังคมนั้นมีอยู่ หรือทั้งหมดของสังคม สรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยเกิดจากการเรียนรู้ การสั่งสม มีทั้งที่เป็นวัตถุ เช่น ศิลปะ สิ่งก่อสร้าง และที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความเชื่อ ศีลธรรมประเพณี

หน้าที่ที่สำคัญของวัฒนธรรม คือ กำหนดรูปแบบของสถาบันต่าง ๆ ในสังคม กำหนดบทบาทความสัมพันธ์ หรือพฤติกรรมของบุคคล ทำหน้าที่ควบคุมสังคม ทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่แสดงว่าสังคมแต่ละสังคมมีความแตกต่างกัน ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างหล่อหลอมบุคลิกภาพที่พึงประสงค์ให้แก่สมาชิกในสังคม ทำให้สมาชิกและสังคมตระหนักถึงความหมาย วัตถุประสงค์และคุณค่าแห่งการดำรงชีวิตของตน และสร้างหรือจัดแบบแผนความประพฤติและการปฏิบัติหรือแบบแผนของพฤติกรรมให้แก่บุคคลยึดถือปฏิบัติร่วมกัน^{๑๕}

ความสำคัญของวัฒนธรรม ได้แก่ เป็นสิ่งที่กำหนดรูปแบบของสถาบันทางสังคม เป็นสิ่งกำหนดบทบาทความสัมพันธ์ หรือพฤติกรรมของมนุษย์ตามสถานภาพและบทบาทของตน ควบคุมมนุษย์และสังคม ให้ประพฤติปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่กำหนดไว้ เป็นสัญลักษณ์และมรดกของสังคม สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สร้างหล่อหลอมและกำหนดบุคลิกภาพให้แก่สมาชิกในสังคม ทำให้บุคคลตระหนักถึงความหมายและวัตถุประสงค์ของการมีชีวิตอยู่ ในสังคม เป็นเครื่องมือสำคัญในการปรับตัวมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและนำสิ่งแวดล้อมมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนามนุษย์และสังคม เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ประเภทอื่น^{๑๖}

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งโดยทั่วไปการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น จะเป็นไปได้ ๒ ลักษณะ คือ

^{๑๔} อ้างถึงใน สุวิทย์ ไพทยวัฒน์, และ สุดจิต เจนนพกาญจน์, “มนุษย์กับวัฒนธรรม” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา สังคมมนุษย์ หน่วยที่ ๑-๘, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๔-๑๙๕.

^{๑๕} สนธยา พลศรี, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอ.เอส. พรินติ้งเฮาส์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๘-๑๖๙.

^{๑๖} สนธยา พลศรี, **หลักสังคมวิทยา**, หน้า ๑๘๔.

๑. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในวัฒนธรรมเอง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง การเปลี่ยนแปลงภูมิประเทศและภูมิอากาศ ส่งผลให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้น วัฒนธรรมใหม่ หรือดัดแปลงให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน เช่น ความแห้งแล้ง น้ำท่วม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้นักคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ เพื่อควบคุมการเปลี่ยนแปลงไป เช่น การสร้างเขื่อนเพื่อป้องกันน้ำท่วม การแต่งกาย

๒. การเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก เช่น การติดต่อกับวัฒนธรรมอื่น ซึ่งเป็นการลอกเลียนแบบแผนวัฒนธรรมจากวัฒนธรรมอื่นมาใช้ เช่น การค้าขายกับสังคมอื่น การไปศึกษาต่อ การไปท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งในที่สุดจะส่งผลให้พฤติกรรมเดิมของบุคคลเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไม่มากนัก

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมดังกล่าว ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement) ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง หรือเกิดการแพร่กระจายของวัฒนธรรม จากคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ไปสู่คนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่น สังคมที่รับเอาวัฒนธรรมไว้ใช้ก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมขึ้นจึงเกิดกระบวนการทางวัฒนธรรม (Cultural processes) ขึ้นในสังคม ดังนั้น กระบวนการทางวัฒนธรรม จึงหมายถึง การถ่ายทอด การแพร่กระจาย และการรับเอาวัฒนธรรม จากคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ไปยังคนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม

๕.๔.๒ ลักษณะของกระบวนการทางวัฒนธรรม

ลักษณะของกระบวนการทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ได้แก่

๑. การถ่ายทอดวัฒนธรรม เมื่อวัฒนธรรม คือระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมซึ่งได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ก็หมายความว่า วัฒนธรรม คือสิ่งที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้ และจำต้องมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดก็คือ การที่พ่อแม่สอนลูกว่าอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ นั่นคือ การถ่ายทอดวัฒนธรรมก็คือการสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งได้เคยมีการตกลงกันไว้ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง ทั้งนี้ต้องให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานและค่านิยมของสังคม

๒. การแพร่กระจาย คือ การที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปสู่สังคมหนึ่ง การกระจายจะเกิดขึ้นเมื่อสังคมมีการติดต่อกันเป็นกระบวนการที่มีทั้งการให้และการรับ เกิดจากการที่คนต่างวัฒนธรรมและผู้คิดค้นสิ่งใหม่ๆ ได้มีโอกาสพบปะและติดต่อกันในช่วงเวลาหนึ่งอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ แล้วจึงแลกเปลี่ยนและหยิบยืมวัฒนธรรมของกันและกัน

๓. การรับเอาวัฒนธรรมใหม่ จะเกิดขึ้นจากสถานะแห่งการสอดคล้อง ซึ่งเป็นจุดที่เกิดความพอดีหรือสมดุลกันเมื่อวัฒนธรรมหนึ่งประสบกับอีกรั้ววัฒนธรรมหนึ่ง มนุษย์เรานอกจากจะถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งแล้ว มนุษย์เราก็คงจะรับวัฒนธรรมบางส่วนมาจากสังคมข้างเคียงได้ แต่ทั้งนี้ย่อมหมายความว่าส่วนของวัฒนธรรมที่รับมาจากสังคมข้างเคียงนั้นไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคม ส่วนของวัฒนธรรมของสังคมข้างเคียงที่รับมาจะต้องสอดคล้องกับของเดิมที่มีอยู่ เมื่อสอดคล้องกันได้ก็ค่อยๆ รับกันไปและในที่สุดก็จะแยกไม่ออกจากวัฒนธรรมส่วนใดเป็นของเดิม และวัฒนธรรมส่วนใดรับมาจากสังคมอื่นๆ

๕.๔.๓ ความสำคัญของกระบวนการทางวัฒนธรรม

กระบวนการทางวัฒนธรรม เกิดจากการถ่ายทอด การแพร่กระจาย และการรับเอา วัฒนธรรม จากคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ไปยังคนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่น และสังคมนั้นก็ยอมรับเอา วัฒนธรรมดังกล่าวมาใช้ กระบวนการดังกล่าวส่งผลให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับแบบแผนในการ ดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมซึ่งได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน สังคม ได้แก่ เกิดการคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ เพื่อควบคุมการเปลี่ยนแปลง การคิดค้นวัฒนธรรมใหม่ หรือดัดแปลงให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน เกิดการคิดค้นนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อสนองความต้องการ ของมนุษย์ เป็นต้น เพราะสังคมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา บางสังคมอาจเปลี่ยนแปลงช้า บาง สังคมอาจเปลี่ยนแปลงเร็วต่างกัน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมก่อให้เกิดผลดีและผลเสีย กล่าวคือ ผลดี ทำให้สังคมเกิดการพัฒนา เช่น ใช้เทคโนโลยีในการผลิตแทนแรงงานมนุษย์ ผลเสีย เมื่อเทคโนโลยี การผลิตเกิดการพัฒนานำมาใช้แทนแรงงานมนุษย์ จึงเกิดปัญหาการว่างงานตามมา

๕.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับวัฒนธรรม

ดังทราบแล้วว่า สังคมจะต้องประกอบด้วยโครงสร้างทางสังคมที่ชัดเจนเพื่อการอยู่ร่วมกัน อย่างสันติสุข โครงสร้างทางสังคมดังกล่าว คือ (๑) องค์การสังคม (Social Organization) (๒) สถาบันสังคม (Social Institution) และ (๓) วัฒนธรรม (Culture)^{๑๗}

๑. องค์การสังคม ได้แก่ กลุ่มคนประเภทต่างๆ ที่มีสถานภาพและบทบาทแตกต่างกัน

๒. สถาบันสังคม ได้แก่ แบบแผน พฤติกรรมที่เป็นมาตรฐานของสังคมที่มีเพื่อแก้ปัญหา พื้นฐานของสังคม และมีหน้าที่ทำให้สังคมคงสภาพอยู่ได้

๓. วัฒนธรรม ได้แก่ แบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิต ซึ่งแต่ละสถาบันสังคม อาจจะไม่เหมือนกัน

จากโครงสร้างทางสังคมดังกล่าวนี้หมายความว่า สังคมจะดำรงอยู่ได้ต้องประกอบด้วย กลุ่ม คนและวัฒนธรรม นั่นคือกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมต้องมีการกระทำระหว่างกันของบุคคล บุคคล กับกลุ่ม หรือระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม ซึ่งอาจแสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบต่างๆ กัน ภายใต้ วัฒนธรรม คือ แบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อ แก้ปัญหาพื้นฐานของสังคม นั่นแสดงให้เห็นว่าสังคมและวัฒนธรรมเป็นของคู่กัน เกิดขึ้นและ วิวัฒนาการไปพร้อมๆ กัน สังคมไม่อาจจะดำรงอยู่ได้ถ้าปราศจากซึ่งวัฒนธรรม และทำนองเดียวกัน วัฒนธรรมก็ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้ถ้าปราศจากซึ่งสังคม ดังนั้น สังคมและวัฒนธรรมจึงเป็นส่วนสำคัญ ของความเป็นมนุษย์ เป็นสองสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง สิ่งที่แยกสังคมหนึ่งว่าแตกต่างจากอีกสังคมหนึ่งก็คือวัฒนธรรม ในขณะที่วัฒนธรรมก็เกิดขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคมและจิตใจของมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ช่วยประสานและ

^{๑๗} สัณญา สัณญาวิวัฒน์, ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

ผูกมัดไว้ในสังคมเดียวกัน เป็นสิ่งที่ช่วยให้โครงสร้างของสังคมคงอยู่ เพราะเป็นการเสริมสร้างความผูกพันทางจิตใจของคนหลาย ๆ คนเข้าไว้ด้วยกัน^{๑๘}

๕.๖ ลักษณะของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

ลักษณะโดยทั่วไปของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การเลียนแบบ (Imitation) การผสมผสาน-ประนีประนอม (Acculturation) ความร่วมมือกัน (Cooperation) การแข่งขัน (Competition) และความขัดแย้ง (Conflict)^{๑๙} อธิบายได้ ดังนี้

๑. การเลียนแบบ (Imitation) หมายถึง การกระทำตอบโต้ที่เกิดขึ้นเมื่อคนต่างวัฒนธรรมมาติดต่อสัมพันธ์กัน การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจะเกิดขึ้น คนจะให้และรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน จนความแตกต่างที่มีอยู่เดิมหมดไป

๒. การผสมผสาน-ประนีประนอม (Acculturation) การผสมผสาน-ประนีประนอม เป็นภาวะการณ์หนึ่งของวัฒนธรรมที่เกิดจากวัฒนธรรมต่างสังคมมากระทบกัน โดยการที่บุคคลจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาติดต่อกัน และมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมต่างๆ ในระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มหนึ่งหรือทั้งสองกลุ่ม นั่นคือบุคคลหรือกลุ่มคนยอมรับวัฒนธรรมอื่น ซึ่งมีใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนซึ่งเป็นกระบวนการสองทาง (two-way process) คือเมื่อกลุ่มหนึ่งถ่ายทอดให้อีกกลุ่มหนึ่งในขณะเดียวกันก็อาจจะรับวัฒนธรรมของกลุ่มที่ตนถ่ายทอดมาด้วย

๓. ความร่วมมือกัน (Cooperation) หมายถึง การที่บุคคลหลายๆ คน ทำงานด้วยกันเพื่อนำไปสู่จุดหมายร่วมกันและทำงานนั้นให้สำเร็จ เราจะพบพฤติกรรมความร่วมมือ ในลักษณะที่เป็นพฤติกรรมของกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน การที่สมาชิกผู้ใดจะได้ผลประโยชน์อะไรนั้น ขึ้นอยู่กับการที่สมาชิกผู้อื่นจะได้ผลประโยชน์ของเขาด้วย กล่าวได้ว่าสภาพการณ์ที่เป็นการร่วมมือของสมาชิคนั้นจะเกิดขึ้นในกลุ่มหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ของผู้กระทำนั้นเอง^{๒๐}

๔. การแข่งขัน (Competition) หมายถึง การที่บุคคลหลายๆ คน ต่างฝ่ายต่างทำงานในสถานการณ์เดียวกันเพื่อบรรลุจุดหมายส่วนตัว การแข่งขันจึงเป็นพฤติกรรมที่สมาชิกกระทำต่อกันด้วยเหตุที่ว่าผลประโยชน์หรือจุดหมายของพฤติกรรมขัดกัน นั่นคือ การที่สมาชิกคนใดจะได้ถึงจุดหมาย สมาชิกคนอื่น ๆ ต้องเสียผลประโยชน์ หรือไม่ถึงจุดหมายของตนเอง ในกรณีเช่นนี้สมาชิกกลุ่มแต่ละคนย่อมหาทางพยายามที่จะให้ได้มาซึ่งประโยชน์ของตนเอง โดยหาทางขัดขวางมิให้ผู้อื่นได้ผลประโยชน์ของเขา^{๒๑}

^{๑๘} คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, สังคมและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๔.

^{๑๙} อ้างถึงใน พิชัย ผกาทอง, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๙.

^{๒๐} ศักดิ์ไทย สุรกิจบรร, จิตวิทยาสังคม ทฤษฎีและปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุวีริยาสาส์นจำกัด, ๒๕๔๕). หน้า ๒๖๓.

^{๒๑} ศักดิ์ไทย สุรกิจบรร, จิตวิทยาสังคม ทฤษฎีและปฏิบัติการ, หน้า ๒๖๔.

๕. ความขัดแย้ง (Conflict) ความขัดแย้งเป็นกระบวนการทางสังคม เกิดขึ้นเมื่อแต่ละฝ่ายมีจุดมุ่งหมายที่ไปด้วยกันไม่ได้และมีค่านิยมที่แตกต่างกัน ความแตกต่างนี้นี้มักจะเป็นการรับรู้มากกว่าที่จะเป็นความแตกต่างที่เกิดขึ้นจริง และความขัดแย้งระหว่างบุคคลเป็นสถานการณ์ที่การกระทำของอีกฝ่ายหนึ่งไปขัดขวาง หรือสกัดกั้นการกระทำของอีกฝ่ายหนึ่ง ในการที่จะบรรลุเป้าหมายของเขา หรือการที่บุคคลมีความแตกต่างกันในค่านิยม ความสนใจ แนวคิด วิธีการเป้าหมายต้องมาติดต่อกันทำงานด้วยกัน หรืออยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน โดยที่ความแตกต่างนี้เป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกัน หรือลงรอยกันไม่ได้^{๒๒}

จะเห็นได้ว่ากระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวมาข้างต้นถือได้ว่าเป็นรูปแบบของการกระทำระหว่างคนในสังคม โดยในสังคมทุกสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมที่พัฒนาแล้วหรือสังคมที่กำลังพัฒนา คนในสังคมต้องแสดงรูปแบบการกระทำในลักษณะเช่นนี้อยู่ตลอดเวลา ขึ้นอยู่ที่จะแสดงรูปแบบการกระทำลักษณะไหน และต้องสัมพันธ์กับความต้องการ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้

อย่างไรก็ตาม กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นเป็นความหมายกลางๆ ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมเป็นสำคัญ เช่น การเลียนแบบในสิ่งที่ดีงามและมีคุณค่า จนกลายเป็นวิถีชีวิต ก็จะจัดเป็นกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมในเชิงบวก ถ้าการเลียนแบบในทางที่ผิดศีลธรรมหรือสิ่งที่ไม่ดีงาม ก็จะกลายเป็นกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมในเชิงลบ^{๒๓}

๕.๗ ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมมีผลต่อมนุษย์และสังคม ทั้งผลเชิงบวกและผลเชิงลบหลายประการ จำแนกได้ดังต่อไปนี้

๕.๗.๑ ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเชิงบวก

๑. ทำให้มนุษย์ในแต่ละสังคมเกิดการเรียนรู้ สามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมนั้นได้อย่างมีความสุข

๒. ทำให้มนุษย์ในสังคมเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อที่จะนำความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนกับมนุษย์ด้วยกันเองในสังคมมาพัฒนาตนเอง เช่น หน่วยงานราชการต่างๆ มีกระบวนการในการเรียนแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยใช้ระบบการจัดการความรู้ (KM)

๓. ทำให้มนุษย์ในสังคมเกิดประสบการณ์ในการที่ได้มีการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

๔. ทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นั่นคือวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก เช่น ปัจจุบันการติดต่อกันจะใช้ระยะ เวลาในการติดต่อรวดเร็วขึ้นเพราะมีการใช้สิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ รถยนต์ การใช้โทรศัพท์ เป็นต้น

^{๒๒} ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร, จิตวิทยาสังคม ทฤษฎีและปฏิบัติการ, หน้า ๒๗๑-๒๗๒.

^{๒๓} พิชัย ผกาทอง, มนุษย์กับสังคม. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๘ - ๑๐๙.

๕. ทำให้แบบแผนทางวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง เช่น การเปลี่ยนแปลงในความคิด ความเชื่อ ค่านิยมหรืออุดมการณ์ของคนในสังคม^{๒๔}

๕.๗.๒ ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเชิงลบ

๑. ทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบของสังคม เพราะเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นนั้นคนในสังคมบางส่วนสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้ แต่บางส่วนไม่สามารถปรับตัวได้ จึงนำไปสู่การต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น และนำไปสู่ความไม่เป็นระเบียบทางสังคมขึ้น

๒. ทำให้เกิดปัญหาสังคมขึ้นได้ เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด เป็นต้น ซึ่งถ้าหากว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น ทำให้คนในสังคมมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากปกติ

๓. ทำให้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในสังคมถูกทอดทิ้ง เพราะสังคมได้รับเอาวัฒนธรรมภายนอกสังคมเข้ามา ทำให้วัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ในสังคมถูกมองข้ามไปและไม่เห็นคุณค่าดั้งเดิมที่มีอยู่ เช่น ปัจจุบันการทำการเกษตรจะเปลี่ยนแปลงจากการทำเกษตรแบบยังชีพเป็นการทำเกษตรแบบการค้ามากขึ้น

๔. ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมบางอย่างของคนในสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและปริมาณการก่ออาชญากรรม การหย่าร้าง การย้ายถิ่น การประท้วง การฆ่าตัวตาย พฤติกรรมการบริโภค^{๒๕}

ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมถือว่าเป็นการกระทำที่เกิดจากคนหรือกลุ่มคนที่มีการกระทำระหว่างกันและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยต้องกระทำอย่างเป็นระบบและระเบียบส่งผลให้ความสัมพันธ์และแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปทั้งในทางที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ ดังที่ จานงค์ ทองประเสริฐ^{๒๖} กล่าวว่า กระบวนการโลกาภิวัตน์หมายถึง “การแพร่กระจายไปทั่วโลก การที่ประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใด สามารถรับรู้สัมพันธ์หรือรับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวางซึ่งเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสารสนเทศ การเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องมาจากกระบวนการ โลกาภิวัตน์นั้นมีทั้งด้านที่เป็นลบอย่างเช่น วิกฤตเศรษฐกิจที่ประเทศไทยประสบเมื่อปลายปี พ.ศ.๒๕๔๐ ซึ่งต่อมาได้ลุกลามไปทั่วทั้งภูมิภาคเอเชีย ส่วนด้านที่เป็นบวกก็เช่น การที่หลายประเทศร่วมมือกันผลักดันประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนและความยุติธรรมทางสังคมให้กลายเป็นระเบียบ วาระระหว่างประเทศ^{๒๗}

^{๒๔} จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗๐.

^{๒๕} จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, หน้า ๑๖๙ - ๑๗๐.

^{๒๖} อ้างถึงใน คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, สังคมและวัฒนธรรม : เอกสารประกอบการศึกษาวิชา ๓๑๓ - ๑๘๓, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๖ .

^{๒๗} คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, สังคมและวัฒนธรรม : เอกสารประกอบการศึกษาวิชา ๓๑๓ - ๑๘๓, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๖ .

สรุปท้ายบท

การศึกษาถึงกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการกระทำระหว่างกันของมนุษย์ในสังคมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งต้องกระทำการอย่างเป็นระบบ และระเบียบส่งผลให้ความสัมพันธ์และแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปทั้งในทางที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ โดยกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมได้พัฒนาตลอดช่วงระยะเวลา ซึ่งมีผลต่อผู้คนและกิจกรรมต่างๆ ในสังคม

ลักษณะโดยทั่วไปของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การเลียนแบบ (Imitation) การผสมผสาน-ประนีประนอม (Acculturation) ความร่วมมือกัน (Cooperation) การแข่งขัน (Competition) และความขัดแย้ง (Conflict) จะเห็นได้ว่ากระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวมาถือได้ว่าเป็นรูปแบบของการกระทำระหว่างกันในสังคม โดยในสังคมทุกสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมที่พัฒนาแล้วหรือสังคมที่ยังด้อยพัฒนา คนในสังคมต้องแสดงรูปแบบการกระทำในลักษณะเช่นนี้ อยู่ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับที่ว่าจะแสดงรูปแบบการกระทำลักษณะไหน และต้องสัมพันธ์กับความต้องการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้ กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม เกิดความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ที่ตนเองได้รับ เกิดความมีระเบียบวินัยในสังคมนั้นๆ เพราะทุกคนในสังคมได้เรียนรู้กฎระเบียบที่สังคมได้วางไว้ เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเชิงบวก ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนความรู้กันมากขึ้น และมีผลทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเชิงลบ ทำให้สังคมไม่เป็นระเบียบ เกิดปัญหาสังคมวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมถูกทอดทิ้งพฤติกรรมของคนในสังคมเปลี่ยนแปลง

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายถึงความหมาย และความสำคัญของกระบวนการทางสังคม
๒. จงอธิบายถึงความหมาย และความสำคัญของกระบวนการทางวัฒนธรรม
๓. จงอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับวัฒนธรรม
๔. ลักษณะโดยทั่วไปของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม มีกี่ลักษณะ อะไรบ้าง และแต่ละลักษณะมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนของสังคมอย่างไรบ้าง
๕. จงอธิบายถึงผลกระทบที่เกิดจากกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมว่าส่งผลต่อสังคมอย่างไร
๖. กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมส่งผลให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง

เอกสารอ้างอิงประจำบท

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. **สังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

_____. **สังคมและวัฒนธรรม : เอกสารประกอบการศึกษาวิชา ๓๑๓ - ๑๘๓**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

จำนง อติวัฒนสิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

_____. **สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙.

ณรงค์ เส้งประชา. **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์ จำกัด, ๒๕๔๑,

พิชัย ผกาทอง. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์. **เอกสารการสอนรายวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสำหรับครู**. แพรว: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๒๕๓๙.

ไพฑูรย์ มีกุศล. “การศึกษาทางสังคมศาสตร์,” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชามนุษย์กับสังคม หน่วยที่ ๑ - ๗**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๕**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมี บุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๒๔**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔.

วิทย์ เทียงบุญธรรม. **พจนานุกรม ไทย-อังกฤษ (ฉบับห้องสมุด)**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อักษรพิทยา จำกัด, ๒๕๔๑.

ศักดิ์ไทย สุรกิจบรร. **จิตวิทยาสังคม ทฤษฎีและปฏิบัติการ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สุวีริยาสาส์น จำกัด, ๒๕๔๕.

สนธยา พลศรี. **กระบวนการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์จำกัด, ม.ป.ป.

_____. **หลักสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท โอ,เอส, พริ้นติ้ง เฮาส์ จำกัด, ๒๕๔๕.

สุพรรณิ ไชยอำพร และ สนิท สมักรการ. **การวิเคราะห์สังคมเพื่อการพัฒนา : แนวความคิด**

และวิธีการ. โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนศาสตร์, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๗.

สุพิศวง ธรรมพันทา. **มนุษย์กับสังคม MAN AND SOCIETY**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภูมิไทย, ๒๕๔๓.

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทไทยวัฒนาพานิชจำกัด, ๒๕๔๕.

สุวิทย์ ไททองวัฒน์ และ สุดจิต เจนนพกาญจน์. “มนุษย์กับวัฒนธรรม,” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชา สังคมมนุษย์หน่วยที่ ๑-๘**. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๘.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์.ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม.กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

“กระบวนการทางสังคม” ใน [http://ms.src.ku.ac.th/LearningCenter_old/Homepage%20Each%20Subject/OrganizeCommu/add%5Csocialization, Doc \[6 พฤษภาคม 2206\]](http://ms.src.ku.ac.th/LearningCenter_old/Homepage%20Each%20Subject/OrganizeCommu/add%5Csocialization, Doc [6 พฤษภาคม 2206])

ฉบับสำหรับ

ကျမ်းကျေးဇူးတင်